

Spiritual intelligence and commitment to religious beliefs in the military of defence

Anisi J. *MSc*[✉], Ahmadi KH. *PhD*¹, Ahmadizadeh M. *PhD*¹, Azad E. *PhD*¹,
Maleki M. *MSc*¹, Ebrahimi F. *MSc*¹, Keshvarz-Afshar.H. *MSc*¹

[✉]*Behavioral Sciences Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran*

¹*Behavioral Sciences Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran*

Submitted: 2013.3.15

Accepted: 2013.6.5

Abstract

Introduction: Spiritual intelligence gives an individual a broad perspective regarding her life, religion, and all their experiences. It enables them to reanalyze life experiences and gain a deeper understanding. The present study was an attempt to examine the relationship between spiritual intelligence and commitment to religious beliefs in civil servants.

Methods: It was a correlational study, with the research population consisting the staff of Defense Ministry throughout Iran in 2011. The sample included 10,389 individuals selected using random cluster sampling. Data collection was done using a researcher-made questionnaire to measure participants' practical commitment to religious beliefs and another questionnaire to examine their spiritual intelligence. Data analysis was done using Pearson correlation coefficient and a multiple regression test.

Results: A significant relationship was observed between commitment to religious beliefs and participants' spiritual intelligence in the subscales of Self-awareness, Spiritual experience, Patience, and Generosity. The relationship between the total score of spiritual intelligence and commitment to religious beliefs was found to be 0.74. The results of the regression analysis showed that 55 percent of the variance in spiritual intelligence could be explained by participants' commitment to religious beliefs.

Conclusion: The direct relationship between the two variables shows that employees with higher spiritual intelligence are more practically committed to religious beliefs.

Keywords: Spiritual Intelligence, Religious Beliefs, Military of Defence

ارتباط هوش معنوی با میزان التزام عملی به اعتقادات دینی در کارکنان

جعفر انیسی[✉]، خدابخش احمدی^۱، اسفندیار آزاد مرزآبادی^۱، محمد جواد احمدی زاده^۱، مهدی ملکی^۱
فائزه ابراهیمی^۱، حسین کشاورز افشار^۱

[✉]مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله، تهران، ایران
^۱مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۳/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۲/۲۵

چکیده

مقدمه: هوش معنوی به فرد دیدی کلی در مورد زندگی، دین و همه تجارب و رویدادها می‌دهد و او را قادر می‌سازد به چارچوب بندی و تفسیر مجدد تجارب خود پرداخته، شناخت و معرفت خویش را عمق بخشد. هدف از این مطالعه تعیین رابطه بین هوش معنوی با میزان التزام عملی به اعتقادات دینی در کارکنان است.

روش: پژوهش در این مطالعه از نوع همبستگی بود. جامعه آماری شامل کارکنان وابسته به وزارت دفاع در تمامی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ بود که ۱۰۳۸۹ نفر با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی مورد بررسی قرار گرفتند. ابزارهای پژوهش شامل پرسشنامه محقق ساخته برای سنجش میزان التزام عملی به اعتقادات دینی و پرسشنامه هوش معنوی براساس الگوی استیونز بود. داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS15 و با آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها: نتایج پژوهش نشان داد که همبستگی و رابطه بین التزام عملی به اعتقادات دینی با ابعاد هوش معنوی (خودآگاهی متعالی، تجربیات معنوی، شکیبایی و بخشش) کارکنان معنادار است. ضریب رابطه بین التزام عملی به اعتقادات دینی کارکنان با نمره کل هوش معنوی آنان برابر با $r = 0.74$ به دست آمده است. همچنین نتایج به دست آمده از رگرسیون نشان داد که ۵۵ درصد از واریانس التزام عملی به اعتقادات دینی کارکنان توسط هوش معنوی تبیین می‌شود.

نتیجه‌گیری: با توجه به پژوهش حاضر کارکنانی که دارای هوش معنوی بالاتری هستند، التزام عملی بیشتری به اعتقادات دینی دارند، که این نکته می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های راهبردی مد نظر قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: هوش معنوی، اعتقادات دینی، کارکنان

مقدمه

مفهوم هوش دارای تاریخچه طولانی و دارای تعاریف گوناگون و مختلفی می‌باشد. در یک تعریف نسبتاً جامع، هوش را می‌توان ظرفیت یادگیری، تمامیت دانش کسب شده و توانایی سازش یافتگی با محیط دانست [۱]. در دو دهه اخیر مفهوم هوش به حوزه‌های دیگری مانند هوش هیجانی، هوش طبیعی، هوش وجودی و هوش معنوی گسترش یافته است. علاوه بر این دیگر هوش به عنوان یک توانایی کلی محسوب نمی‌گردد. بلکه به عنوان مجموعه‌ای از ظرفیت‌های گوناگون در نظر گرفته می‌شود [۲]. همچنین از معنویت تعاریف گوناگونی ارائه شده است، از جمله اینکه: معنویت به مثابه نیرویی انرژی‌زا، برانگیزاننده، الهام‌بخش و روح‌بخش زندگی است [۳]. معنویت به مثابه آگاهی از هستی و نیرویی فراتر از جنبه‌های مادی زندگی است و احساس عمیقی از وحدت یا پیوند با کائنات را به وجود می‌آورد [۴].

برای سنجش معنویت تلاش‌های فراوانی صورت گرفته است. در ساده‌ترین شکل آن گفته شده است که برای سنجش معنویت پاسخ به سئوالاتی از قبیل: آیا من می‌میرم؟ چرا من اینجا هستم؟ چه اهدافی در زندگی دارم؟ چه کارهایی را انجام می‌دهم و باید انجام دهم؟ می‌تواند کمک کننده باشد. مفهوم هوش معنوی در ادبیات آکادمیک روان‌شناسی برای اولین بار در سال ۱۹۹۶ / استیونز و بعد در سال ۱۹۹۹ / مونتر تلاش کرد معنویت را بر اساس تعاریف گاردنر از هوش در چارچوب هوش مطرح نماید، ولی گاردنر مفهوم هوش معنوی را در ابعاد مختلف مورد نقد و بررسی قرار داد و پذیرش این مفهوم ترکیبی، معنویت و هوش را به چالش کشید [۱]. مطرح شدن هوش معنوی تحت تأثیر موج معنوی‌گرایی، یک سازه جدید را در روان‌شناسی دین فراهم آورد. هوش معنوی می‌تواند مطالعات پراکنده در خصوص دین و معنویت را یکپارچه سازد و تحقیقات جدیدی را در مورد پایه معنوی رفتار فراهم آورد [۲]. هوش معنوی به فرد دیدی کلی در مورد زندگی و همه تجارب و رویدادها می‌دهد و او را قادر می‌سازد به چارچوب بندی و تفسیر مجدد تجارب خود پرداخته، شناخت و معرفت خویش را عمق بخشد. فرد دارای آنچه به عنوان اصول اساسی در دین مطرح است (مثل دستیابی به وحدت در ورای کثرت ظاهری، یافتن پاسخ در مورد مبدأ هستی و تشخیص الگوهای معنوی و تنظیم رفتار بر مبنای آن‌ها) محورهای اصلی هوش معنوی را نیز شامل می‌شود [۵]. درباره اجزای تشکیل دهنده هوش معنوی (مؤلفه‌ها) نظرات مختلفی ارائه شده است که برخی از اندیشمندان دسته بندی‌های مختلفی از مؤلفه‌های هوش معنوی را ذکر کرده‌اند از آن جمله/مرم و زاهر مؤلفه‌هایی مانند هوشیاری، خوش نیتی، برتری معنا و حقیقت را بیان کردند [۶، ۱۲]. در اسلام نیز عواملی نظیر: تقوا و پرهیزگاری به همراه تمرینات روزمره از قبیل تدبیر در خلقت، تدبیر در آفاق و انفس، روزه داری، عبادات، خواندن قرآن و تدبیر صادقانه در آیات از جمله عوامل مؤثر بر هوش معنوی در متون اسلامی قلمداد می‌شوند [۱۳]. پژوهش‌ها و بررسی‌های مختلف نشان داده

اند که میان معنویت و هدف زندگی، رضایت از زندگی، سلامت، کیفیت زندگی و شادکامی، همبستگی وجود دارد؛ به عنوان مثال در بررسی تحقیقات انجام گرفته در مورد اثرات معنویت بر سلامت فرد، دریافتند که معنویت با بیماری کمتر و طول عمر بیشتر همراه است. افرادی که دارای جهت‌گیری معنوی هستند، هنگام مواجهه با جراحی، به درمان، بهتر پاسخ می‌دهند و به شکل مناسب‌تری با آسیب‌دیدگی و بیماری کنار می‌آیند و میزان افسردگی در آن‌ها کمتر است [۵] و اخلاق ورزشی بیش‌ترین رابطه را به ترتیب با بعد محوریت اعتقادات به خداوند در کارها، آرامش درون، باورها و اعمال معنوی و مذهبی، صبر و تحمل دیگران، خودآگاهی و بخشش دارد [۱۴]. همچنین هوش معنوی و مقابله مذهبی از عوامل موثر بر اضطراب امتحان دانشجویان هستند [۱۵] و برخی دیگر در پژوهش خود بیان می‌کنند که اصل بنیادین معنویت اصیل بر اساس آموزه‌های اسلامی توجه و یاد خداوند می‌باشد.

یاد خداوند باعث بروز رفتارهای نیکو چون ایمان، محبت و عشق به خداوند، انکسار نفس، توکل، تواضع، شرح صدر، حلم، حیا، عفت و صبر می‌شود و نیز باعث دوری از رفتارهای زشتی چون غیبت، تهمت، سخن چینی، حسادت، دروغ، کینه توزی، غرور و خودپسندی می‌گردد و نتیجه همه این‌ها پرورش هوش معنوی یا همان عقل رحمانی در انسان خواهد بود [۱۶]. پژوهش‌هایی که به بررسی رابطه اعتقاد به اصول مذهبی اسلام و بهداشت روانی - اجتماعی صورت پذیرفته است نیز نشان می‌دهد که میان نگرش مذهبی و سازگاری فردی و اجتماعی دانش‌آموزان، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد [۱۷، ۱۸]. همچنین در پژوهشی که با هدف تعیین رابطه وضعیت مذهبی و هوش هیجانی در دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی صورت یافت، نتایج حاکی از آن بود که میان وضعیت مذهبی و هوش هیجانی، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. همچنین مشخص شد که بین مؤلفه‌های وضعیت مذهبی و عمل مذهبی، همبستگی بیش‌تری با هوش هیجانی وجود دارد. این نتایج بیانگر آن است که مذهب و عمل مذهبی نقشی اساسی در ثبات روانی و زندگی سالم اشخاص دارند [۱۹]. یافته‌ی دیگری نیز حاکی از آن است که بین برون‌گرایی و عمل به باورهای دینی رابطه معناداری دیده می‌شود. از طرفی بین ویژگی شخصیتی روان‌رنجور خوبی با عمل به باورهای دینی، رابطه منفی معناداری وجود داشته است [۲۰]. ابعاد خانوادگی (کنترل - آزادی و محبت) و سبک‌های فرزند پروری چهارگانه تشکیل یافته از این ابعاد، علاوه بر این که با هوش معنوی دانشجویان رابطه دارند می‌توانند پیش‌بینی کننده هوش معنوی آنان نیز باشند. همچنین مذهبی بودن والدین نیز با هوش معنوی دانشجویان رابطه داشته و می‌توانند پیش‌بینی کننده هوش معنوی فرزندان شان باشند. و مادران از پدران مذهبی‌تر بودند [۲۱]. همچنین؛ گفت و گوهای خانوادگی در مورد مسائل مذهبی تأثیر عمده‌ای در درک مفاهیم معنوی و معنویت آنان دارد [۲۲].

روش نمونه‌گیری تصادفی مورد بررسی قرار گرفتند. به عبارت دیگر با توجه به فرمول تعیین نمونه کوکران نمونه‌گیری از تمام استان های کشور با مقدار خطای ۱ درصد تقریباً ۱۰۲۰۰ نفر تعیین شدند که حجم نمونه گرفته شده در حدود ۲ درصد بیش تر است. با توجه به اینکه از لحاظ اخلاقی جمع‌آوری اینگونه اطلاعات محدودیت های خاصی را ایجاد می‌کند، بنابراین سعی شد که آزمودنی‌ها به صورت گروهی به پرسشنامه‌ها پاسخ دهند و همچنین نیازی به ذکر نام و مشخصات نبود. ابزارهای پژوهش شامل پرسشنامه محقق ساخته برای سنجش میزان التزام عملی به اعتقادات دینی و پرسشنامه هوش معنوی. داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS15 و با آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

پرسشنامه التزام عملی به اعتقادات دینی: پرسشنامه‌ای است که با هدف بررسی میزان عمل به احکام و دستورات اسلامی توسط محقق تهیه شده است. برای بررسی روایی ابزار از نظر متخصصان استفاده شد. تعدادی از استادان حوزه و دانشگاه، مقیاس را ابزاری نسبتاً مناسب برای اندازه‌گیری التزام عملی مسلمان به اعتقادات مذهبی دانستند و استفاده از آن را روا دیدند. به منظور تهیه پرسشنامه تجربی با مراجعه به قرآن، نهج البلاغه و احادیث، تمامی آیات، احادیث و روایات مرتبط مطالعه و فیش‌برداری شد. سپس مطالب استخراج شده در قالب پرسش‌های قابل سنجش درآمد. در این مرحله تقریباً بیش از شصت پرسش تهیه گردید. در مرحله بعد به منظور اصلاح و تعدیل پرسش‌های مقیاس، پرسشنامه بر روی ۵۰ نفر از کارکنان انجام شد و سپس پاسخ‌های آنان مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت. در نهایت یک مقیاس با ۲۲ گویه تهیه گردید. در مجموع گویه‌های پرسشنامه میزان تقید افراد را به انجام دستورات دینی (۱۵ گویه) و دوری از گناهان (۷ گویه) مورد سنجش قرار می‌دهد. پاسخ دهندگان پس از مطالعه هر گویه، میزان موافقت خود را براساس درجه بندی لیکرت انتخاب کردند. مقیاس اندازه گیری این ابزار طبقه‌ای مرتب شده از عدد ۱ برای گزینه هرگز، عدد ۲ برای گزینه به ندرت، عدد ۳ برای گزینه اغلب و عدد ۴ برای گزینه همیشه در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از ضریب آلفای (همسانی درونی) اعتبار کل پرسشنامه نهایی برابر با ۰/۹۳ به دست آمد. همچنین اعتبار (تصنیفی) کل پرسشنامه برابر با ۰/۸۴ است.

پرسشنامه هوش معنوی: براساس الگوی استیونز توسط ناصری تهیه شد. این پرسشنامه حاوی ۹۷ گویه و چهار مؤلفه اصلی خودآگاهی متعالی (۵۵ گویه)، تجربیات معنوی (۳۴ گویه)، شکیبایی (۱۹ گویه) و بخشش (۷ گویه) را می‌سنجد. پرسشنامه مقدماتی هوش معنوی از ۱۰۸ سؤال تشکیل شده بود که بعد از اجرای پرسشنامه روی ۵۵۷ نفر و تحلیل عامل اکتشافی و چرخش واریماکس، تعداد سؤالات به ۹۷ گویه کاهش پیدا کرد. برای ارزیابی اعتبار پرسشنامه از روش همسانی درونی استفاده شد. نتایج نشان داد که ضریب اعتبار کل پرسشنامه اولیه (۱۰۸ سؤالی) برابر

مشابه بودن رفتار معنوی بین والدین و کودکان بیش تر از مشابهت عقیدتی آنان می‌باشد و این نشان می‌دهد که کودکان در ساختن مفاهیم معنوی و فهم و درک از مذهب به اندازه رفتارهای خودشان، تابع والدین نیستند. علاوه بر آن خانواده‌ها با انجام اعمال مذهبی مثل دعا کردن، نماز خواندن، بازگفتن نام خدا در هنگام غذا خوردن، دادن خیرات، دستگیری از فقرا و رعایت اخلاق، می‌توانند موجب رشد و بالندگی مذهبی و معنوی کودکان شوند [۲۳]. همچنین نتایج تحقیقات بسیاری نشان داده است که زنان به طور میانگین بیش تر از مردان معنوی و مذهبی هستند [۲۳]. نتایج برخی دیگر از تحقیقات به طور کلی بیانگر این است که همبستگی قوی‌ای میان هوش معنوی و سن افراد وجود دارد [۲۴، ۲۶]. یانگ و مائو در مطالعه خود با هدف بررسی مشخصات هوش معنوی در میان پرستاران به بررسی تاثیر ادیان بر روی هوش معنوی پرستاران در چین پرداخته و دست یافتند که از میان ۱۳۰ نفر از پرستاران، تنها هفت نفر به طور واضح عقایدیشان را مشخص نموده و باورهای مذهبی برای بسیاری از آنان، متغیر ملاک به حساب آمده بود [۲۷]. هوش معنوی و باورهای مذهبی از روابط فیزیکی و شناختی فرد با محیط پیرامون خود فراتر رفته و وارد حیطه شهودی و متعالی دیدگاه فرد به زندگی می‌گردد و همین مسأله پاسخ به سؤالاتی همچون «من کیستم؟»، «چه نوع شخصی هستم؟» و «چه چیزی شخصیت من را از دیگران جدا می‌کند؟» را برای انسان روشن می‌سازد تا فرد در نهایت بتواند با کشف منابع پنهان نهاد خویش که به گونه‌ای نهفته در زندگی آشفته و پر استرس روزمره می‌باشد، به خود و دیگران کمک نماید و شخصیت خویش را با این معیارهای منطقی و الهی جویانه منطبق کند. بررسی مبانی نظری و پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد، پژوهش‌های متعددی در زمینه هوش معنوی، صورت گرفته به طوری که در پژوهشی تحت عنوان تاثیر زمینه‌های تحصیلی دانشگاهی، علوم دینی و هنری بر هوش معنوی نشان داده شد که طلبه‌های دینی در مقایسه با دانشجویان و هنرمندان نمرات بالاتری کسب کردند [۲۸]، ولی بررسی ارتباط هوش معنوی با میزان التزام عملی به اعتقادات دینی در کارکنان دولت، در نوع خود پژوهشی جدید بوده، از آن جایی که معنویت به عنوان نیرویی برانگیزاننده فرد به سوی ایجاد مفهوم گسترده‌ای از معنای شخصی است و با بن مایه‌های شخصیتی فرد عجین است و هوش معنوی به فرد دیدی کلی در مورد زندگی و همه تجارب و رویدادها می‌دهد و او را قادر می‌سازد به چارچوب بندی و تفسیر مجدد تجارب خود پرداخته، شناخت و معرفت خویش را عمق بخشد. هدف اصلی این پژوهش؛ بررسی ارتباط هوش معنوی با میزان التزام عملی به اعتقادات دینی در کارکنان دولت در سال ۱۳۹۰ می‌باشد.

روش

جامعه آماری پژوهش شامل کارکنان وابسته به وزارت دفاع در تمامی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ بود. که ۱۰۳۸۹ نفر از با

درصد در مقطع تحصیلی لیسانس، ۲/۹ درصد در مقطع تحصیلی فوق لیسانس، ۰/۳ درصد در مقطع تحصیلی دکتری و ۰/۲ درصد دارای تحصیلات حوزوی بودند. از نظر وضعیت تأهل، ۷/۲ درصد از کارکنان مورد بررسی مجرد و ۹۱/۳ درصد متأهل بودند. میانگین و انحراف التزام عملی به اعتقادات دینی و ابعاد هوش معنوی آزمودنی‌ها در جدول زیر آمده است (جدول ۱).

نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که همبستگی و رابطه بین التزام عملی به اعتقادات دینی و ابعاد هوش معنوی کارکنان از نظر آماری در سطح ($p < 0.01$) معنادار است. همچنین ضریب رابطه بین بین التزام عملی به اعتقادات دینی کارکنان با نمره کل هوش معنوی آنان معنادار است و برابر با $r = 0.74$ به دست آمد (جدول ۲). به منظور بررسی تأثیر هوش معنوی بر التزام عملی به اعتقادات دینی کارکنان از آزمون رگرسیون همزمان استفاده شد. نتایج نشان داد که هوش معنوی بر التزام عملی به اعتقادات دینی کارکنان در سطح ($p < 0.01$) از نظر آماری معنادار است همچنین در مجموع ۵۵ درصد واریانس التزام عملی به اعتقادات دینی کارکنان توسط هوش معنوی تبیین می‌شود (جدول ۳).

با ۰/۹۵ و ضریب اعتبار کل پرسشنامه نهایی (۹۷ سئوالی) پس از حذف ۱۱ سئوالی که بار عاملی کمتر از ۰/۴ داشتند برابر با ۰/۹۸ به دست آمد. پاسخ‌ها به صورت لیکرت می‌باشد. هر عبارت دارای چهار گزینه است. عدد ۱ برای گزینه هرگز، عدد ۲ برای گزینه به ندرت، عدد ۳ برای گزینه اغلب و عدد ۴ برای گزینه همیشه به نظر گرفته شده است [۲۹].

یافته‌ها

یافته‌ها با استفاده از آمار توصیفی نشان می‌دهد که از مجموع ۱۰۳۸۹ نفر از کارکنان شرکت کننده در پژوهش، ۹۴/۶ درصد مرد و ۳/۹ درصد زن بودند. از نظر گروه سنی ۳۲/۹ درصد از کارکنان مورد بررسی در گروه سنی ۳۰-۲۱ سال، ۳۷ درصد در گروه سنی ۴۰-۳۱ سال، ۲۶/۱ درصد در گروه سنی ۴۱ سال و بالاتر بودند. همچنین دامنه سن کارکنان از ۲۱ سال تا ۵۹ سال متغیر؛ و میانگین و انحراف معیار سنی آنان به ترتیب عبارت بودند از: ۳۵/۱۶ و ۷/۷۲. از نظر میزان تحصیلات، ۶/۳ درصد از کارکنان مورد بررسی در مقطع تحصیلی زیر دیپلم، ۲۲/۳ درصد در مقطع تحصیلی دیپلم، ۳۶/۳ درصد در مقطع تحصیلی فوق دیپلم، ۳۰/۲

جدول ۱. میانگین و انحراف التزام عملی به اعتقادات دینی و هوش معنوی آزمودنی‌ها

متغیرها	تعداد	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار
التزام عملی به اعتقادات دینی	۱۰۳۸۹	۲۵	۸۸	۶۸/۶۴	۹/۱۹۷
خودآگاهی متعالی	۱۰۳۸۹	۷۰	۲۱۶	۱۷۲/۰۲	۱۸/۰۹۷
تجربیات معنوی	۱۰۳۸۹	۲۳	۷۶	۵۴/۳۴	۷/۱۹۲
شکیبایی	۱۰۳۸۹	۱۸	۶۴	۳۹/۰۴	۷/۷۸۲
بخشش	۱۰۳۸۹	۸	۳۲	۲۳/۳۳	۳/۴۴۳
نمره کل هوش معنوی	۱۰۳۸۹	۱۵۸	۳۷۸	۲۸۸/۷۳	۲۹/۱۵۰

جدول ۲. همبستگی التزام عملی به اعتقادات دینی و هوش معنوی کارکنان

ردیف	متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	التزام عملی به اعتقادات دینی	۱					
۲	خودآگاهی متعالی	۰/۷۵ (**)	۱				
۳	تجربیات معنوی	۰/۶۳ (**)	۰/۷۸ (**)	۱			
۴	شکیبایی	۰/۲۰ (**)	۰/۲۲ (**)	۰/۰۲	۱		
۵	بخشش	۰/۵۹ (**)	۰/۷۳ (**)	۰/۶۹ (**)	۰/۱۰ (**)	۱	
۶	نمره کل هوش معنوی	۰/۷۴ (**)	۰/۹۶ (**)	۰/۸۲ (**)	۰/۴۲ (**)	۰/۷۷ (**)	۱

** $p < 0.01$

جدول ۳. تأثیر نمره کل هوش معنوی بر التزام عملی به اعتقادات دینی کارکنان

گام	متغیرهای وارد شده	B	Beta	t	P	R	R2
۱	مقدار ثابت	۰/۸۸۳	---	۰/۴۷۱	۰/۱۴۱	۰/۷۴۴	۰/۵۵۳
	نمره کل هوش معنوی	۰/۲۳۵	۰/۷۴۴	۱۱۳/۳۶۰	۰/۰۰۱ (***)	۰/۷۴۴	۰/۵۵۳

** $p < 0.01$

بحث

خواندن قرآن و تدبیر صادقانه در آیات از جمله عوامل مؤثر بر هوش معنوی در متون اسلامی قلمداد می‌شوند. بررسی‌ها نشان داد که اصل بنیادین معنویت اصیل بر اساس آموزه‌های اسلامی توجه و یاد خداوند می‌باشد. به عبارت دیگر یاد خداوند باعث بروز رفتارهای نیکی چون ایمان، محبت و عشق به خداوند، انکسار نفس، توکل، تواضع، شرح صدر، حلم، حیا، عفت و صبر می‌شود و نیز باعث دوری از رفتارهای زشتی چون غیبت، تهمت، سخن چینی، حسادت، دروغ، کینه توزی، غرور و خودپسندی می‌گردد و نتیجه همه این‌ها پرورش هوش معنوی یا همان عقل رحمانی در انسان خواهد بود [۱۶]. مذهبی بودن والدین نیز با هوش معنوی فرزندان‌شان رابطه داشته و می‌توانند پیش‌بینی کننده هوش معنوی فرزندان‌شان باشند و گفت و گوهای خانوادگی در مورد مسائل مذهبی تأثیر عمده‌ای در درک مفاهیم معنوی و معنویت آنان دارد [۲۱]. از آنجایی که حداقل تقوی علاوه بر پرهیز از گناه؛ انجام به موقع واجبات و تکالیف دینی از قبیل انجام به موقع نماز و پرهیز از سهل‌انگاری، انس با قرآن، امر به معروف و نهی از منکر و... است، هوش معنوی می‌تواند با ابعاد اعتقادی مانند خودآگاهی متعالی، تجربیات معنوی، شکیبایی و بخشش به عنوان مقدمه عمل به وظایف دینی باشد.

نتیجه‌گیری

رابطه بین هوش معنوی با میزان التزام عملی به اعتقادات دینی در کارکنان به صورت مستقیم است به طوری که کارکنانی که دارای هوش معنوی بیش‌تری هستند از التزام عملی بیش‌تری به اعتقادات دینی دارند.

تشکر و قدردانی: بدینوسیله از مدیریت و کارشناسان انستیتو علوم اعصاب و رفتار دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج) که در به ثمر رسیدن این پژوهش، نهایت همکاری را داشتند قدردانی می‌گردد.

منابع

- Sohrabi F. Principles of spiritual intelligence. J Mental Health. 2008; 1(1):14-8. [Persian]
- Rajaei AR. Spiritual intelligence: Perspectives and challenges. Bojnourd Educ Res 2010; 7(22):21-50. [Persian]
- Cavanagh GF. Spirituality for managers: Context and critique. J Organ Change Manage. 1999; 12(3):186-99.
- Echsten D, Kern R. Life style assessments and interventions Lifestyle skills 5th ed: Iowa: Kendall/Hunt; 2002.
- Ghoaribanab B, Salimi M, Salyani L, Norimoghdam TH. Spiritual intelligence. Andishe-e-novin-e-Dini A Quarter Res J. 2007; 3(10):125-47.
- Zohar D. Spiritual intelligence: The ultimate intelligence: Bloomsbury Publishing; 2012.
- Vaughan F. What is Spiritual intelligence? J Hum Psychol. 2002; 42(3):16-33.
- Sisk DA, Torrance EP. Spiritual intelligence: Developing higher consciousness: Creative Education Foundation Press; 2001.
- Noble KD. Riding the windhorse: Spiritual intelligence and the growth of the self: Hampton Press; 2001.
- King DB. The spiritual intelligence project. Trent University; 2008.
- Emmons RA. Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. Int J Psychol Religion. 2000; 10(1):3-26.

12. Amram Y. Intelligence beyond IQ: The contribution of emotional and spiritual intelligence to effective business. Leadership. Institute of Transpersonal psychology; 2005.
13. Raghieb MS, Ahmadi SJ, Siadat SA. Analysis of the spiritual intelligence of students University of Esfahan and its association with demographic characteristics. J Educ Psychol. 2008; 8:39-56. [Persian]
14. Saiadtalaei A. Spiritual intelligence relationship with the ethics of sport among elite athlete's handball, water polo, basketball and karate clubs in Isfahan [Dissertation]. Isfahan: University of Isfahan; 2009. [Persian]
15. Norzad-Gharamaleki F. Spiritual Intelligence and the role of religious coping in anxiety University Students: Build a model for explaining the relationship [Dissertation]. Isfahan: University of Isfahan; 2010. [Persian]
16. Mohamad-Nejad A. A study of nurses' spiritual intelligence: A cross-sectional questionnaire survey [Dissertation]. Azad University; 2009. [Persian]
17. Sohrabian T. The relationship between religious attitudes and personal and social adjustment in the Lorestan Province of high school students [Dissertation]. Tehran: University of Alzahra; 2000. [Persian]
18. Khalili TA. Examines the relationship between religious attitudes and compromises the second year of secondary school social brown field area, second city of Arak [Dissertation]. Tehran: University of Tehran; 2000. [Persian]
19. Rostami N. Examines the relationship between religious statuses with emotional intelligence in high school in Tehran in the year. J Educ Innovations. 2004; 10(3): 83-9.
20. Shah-Nazari M. The relationship between personality characteristics (psychosis, outward-oriented, consensus-oriented, social conscience) with the practice of religious beliefs on undergraduates at the University of Tehran [Dissertation]. Tehran: University of Allame Tabatabaee; 2006. [Persian]
21. Azadfallh N. The relationship between parenting and religious ways of understanding the spiritual intelligence of parents with students Ferdowsi University of Mashhad [Dissertation]. Mashhad: Ferdowsi University; 2011. [Persian]
22. Sadeghi M, Mazaheri MAT. The relationship between religious education and ways of imagining god in the martyr I University of Behesti [Dissertation]. Tehran: Beheshti University; 2005.
23. Ghozaribonab B, Raghieb R. Child, Adolescent and spirituality. Tehran: Astern Published; 2008.
24. Wolman RN. Thinking with your soul: Spiritual intelligence and why it matters. New York: Harmony Books; 2001.
25. Wigglesworth C, Change D. Spiritual intelligence and why it matters: Conscious pursuit Inc; 2004.
26. Amram Y, Dryer C. The integrated spiritual intelligence scale (ISIS): Development and preliminary validation. American Psychological Association Paper presented at the 116th Annual, Retrieved January; 2008.
27. Yang KP, Mao XY. A study of nurses' spiritual intelligence: A cross-sectional questionnaire survey. Int J Nurs Stud. 2007; 44(6): 999-1010.
28. Chari MH, Zaakeri HR. Background of education, science, religion and art of spiritual intelligence, spiritual intelligence scale effort towards validation and reliability assessment. J Educ Measure Spring. 2010; 1(1):73-93.
29. Naseri A. Developing and standardization of spiritual intelligence questionnaire [Dissertation]. Tehran: Allameh Tabatabaee; 2008. [Persian]
30. Lukoff D, LU EG, Turner R. Cultural considerations in assessment and treatment of religious and spiritual problems. Psychiatr Clin North Am. 1995; 18(3):467-85.